

Rodzina

Socjologowie wskazują na proces opóźniania tworzenia rodziny oraz deinstytucjonalizacji i destabilizacji rodziny jako główne tendencje w ostatnich latach, zarówno w Polsce, jak i w Europie¹. Owe procesy przejawiają się poprzez: a) spadek liczby zawieranych małżeństw przy jednoczesnym wzroście liczby związków nieformalnych, b) opóźnianie decyzji o zawarciu związku małżeńskiego, c) rosnącą popularność alternatywnych form tworzenia rodziny, np. związków kohabitacyjnych i związków typu Living-Apart-Together, d) zmniejszenie skłonności do posiadania dzieci oraz odkładanie decyzji o urodzeniu dziecka na później, e) rosnącą liczbę dzieci urodzonych poza małżeństwem, f) rosnącą liczbę separacji i rozwodów.

Niektóre z tych tendencji są widoczne w polskiej statystyce dotyczącej rodziny. Niektóre jeszcze nie zostały odnotowane (np. rosnąca liczba związków kohabitacyjnych), w związku z faktem, że podstawowym źródłem informacji o polskich rodzinach jest spis powszechny przeprowadzany przez GUS raz na kilka lat.

Jakich problemów doświadczają dzieci w statystycznej rodzinie? Polacy mają dość pesymistyczne zdanie na temat postępowania rodziców wobec dzieci. Największym problemem według badanych jest to, że rodzice poświęcają dzieciom zbyt mało czasu i uwagi². Z taką opinią zgadza się 72% ankietowanych w badaniu CBOS przeprowadzonym w 2009 r.

Konwencja o prawach dziecka

Artykuł 5. Państwo jest zobowiązane szanować odpowiedzialność i prawa rodziców do kierowania dzieckiem w sposób odpowiadający jego zdolnościom.

Artykuł 9. Dziecko ma prawo żyć ze swoimi rodzicami, z wyłączeniem przypadków, gdy oddzielenie od nich jest konieczne ze względu na interes dziecka, szczególnie w przypadkach krzywdzenia lub zaniedbań ze strony rodziców. Dziecko odseparowane od jednego lub obojga rodziców ma prawo do utrzymywania z nimi regularnych i bezpośrednich kontaktów.

Artykuł 18. Rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Państwo ma obowiązek pomocy rodzicom w wychowywaniu dzieci i zapewnienia dzieciom pracujących rodziców prawa do korzystania z usług instytucji zapewniających opiekę nad dziećmi.

Rodzina

1. Definicje rodziny

1.1. Socjologiczna definicja rodziny

„Rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, rodzinną i społeczną”³ — to jedna z socjologicznych definicji rodziny. Socjologowie zwracają uwagę na charakter więzi wewnątrz rodziny, na który składają się intymność, powiązanie emocjonalne, trwałość więzi⁴. Wyróżniają dwa rodzaje rodzin:

- rodzinę małą/nuklearną — złożoną z rodziców i dzieci,
- rodzinę rozszerzoną — w której skład wchodzi rodzice, dzieci, krewni i powinowaci⁵.

1.2. Prawna definicja rodziny

Brak jest ustawowej definicji rodziny w polskim porządku prawnym. Z przepisów [Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego](#) (k.r.o.), które posługują się pojęciem rodzina (art. 10 § 1, art. 23 art. 27 i art. 97 § 1) można wysnuć wniosek, że ustawodawcy chodziło o małą i sformalizowaną wspólnotę powstałą już z chwilą zawarcia małżeństwa, w skład której wchodzi również dzieci małżonków. Dzieci wchodzi do tak rozumianej rodziny tak długo, póki mieszkają z rodzicami, chyba że wcześniej same zawrą związek małżeński, zakładając w ten sposób własną rodzinę.

Natomiast [ustawa o świadczeniach rodzinnych](#) definiuje (w art. 3 ust. 16) rodzinę w następujący sposób:

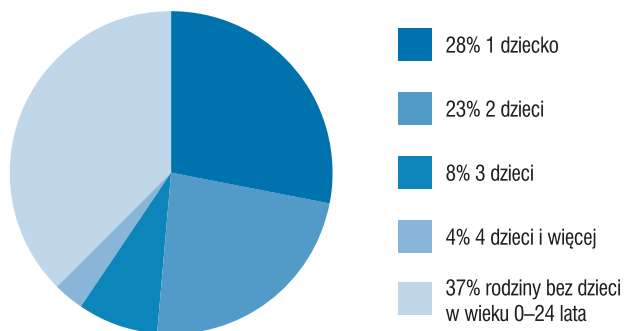
Rodzina oznacza „odpowiednio następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25. rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością rodzinie przysługuje świadczenie pielęgnacyjne; do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko”. Należy zwrócić uwagę, że powyższa definicja jest definicją o charakterze operacyjnym, służącą do ustalenia kryteriów przyznawania świadczeń rodzinnych.

Zarówno prawna, jak i socjologiczna definicja rodziny nie obejmuje zmian, jakie zachodzą w ostatnich latach w społeczeństwie. Pojawiają się nowe typy rodzin, np.: kohabitacje (w tym związki osób homoseksualnych), związki typu *Living-Apart-Together* (gdzie dwoje ludzi będący w związku decyduje się mieszkać osobno). Rodzinę może też tworzyć np. wspólnie mieszkające rodzeństwo, dziadkowie wychowujące swoje wnuki, samotna matka lub ojciec z dzieckiem. Wraz z rosnącą liczbą rozwodów pojawiają się rodziny zrekonstruowane, gdzie we wspólnym gospodarstwie domowym mieszkają np. osoby po rozwodach i ich dzieci z obecnych i poprzednich związków.

2. Rodziny w Polsce

Według danych z Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r. w Polsce było 10 457 617 rodzin⁶. Zdecydowana większość z nich (63%) to rodziny z dziećmi do 24. r.ż. na utrzymaniu rodziny. W rodzinach tych wychowywało się 10,8 mln dzieci i młodzieży do lat 24, pozostających na utrzymaniu rodziny, w tym 8,5 mln dzieci do lat 18⁷.

WYKRES 1. ODSETEK RODZIN WG LICZBY DZIECI DO 24 LAT, POZOSTAJĄCYCH NA UTRZYMANIU RODZINY W ROKU 2002.

Źródło: GUS (2003), *Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002.*

W polskich rodzinach najczęściej jest jedno lub dwoje dzieci. Co dziesiąta rodzina to **rodzina wielodzietna**, czyli mająca troje lub więcej dzieci. Większość takich rodzin (56%) mieszka na wsi. W 2002 r. w rodzinach wielodzietnych wychowywało się prawie 5 mln dzieci (dokładnie 4 801 127 dzieci), czyli ok. 1/3 wszystkich dzieci mieszkających w rodzinach. Wśród rodzin wielodzietnych dominują małżeństwa z dziećmi (88%). 10% to rodziny wielodzietne–niepełne, a pozostałe 2% stanowią partnerzy wychowujący troje lub więcej dzieci.

Odsetek rodzin wychowujących dzieci jest w Polsce relatywnie wysoki w porównaniu z innymi krajami rozwiniętymi. W 2007 r. był jednym z najwyższych wśród europejskich krajów OECD⁸.

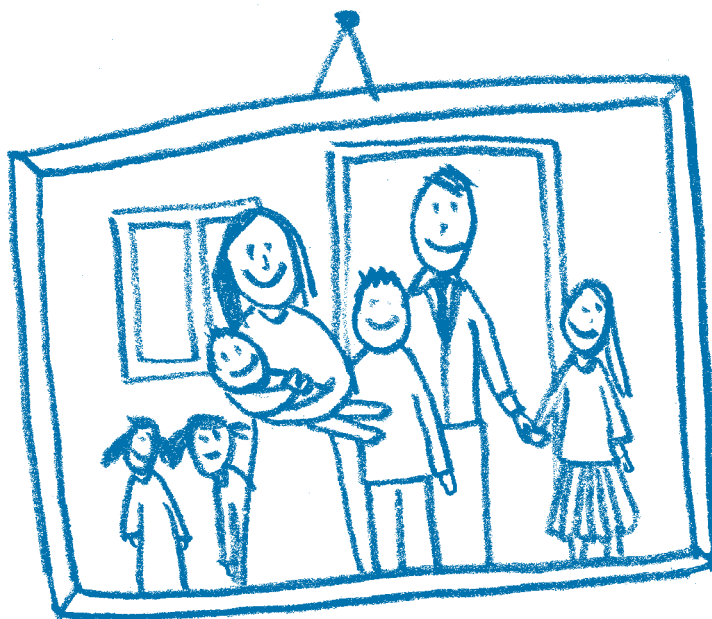

TABELA 1. GOSPODARSTWA DOMOWE W KRAJACH OECD⁹ WEDŁUG LICZBY DZIECI¹⁰

Kraj	% gospodarstw domowych				
	Bez dzieci	1 dziecko	2 dzieci	3 i więcej dzieci	Z dzieckiem poniżej 6. r.ż.
Australia	66	-	-	-	-
Austria	63	18	14	5	14
Belgia	57	18	17	8	16
Bulgaria	55	26	17	2	10
Cypr	45	22	22	11	20
Czechy	53	21	21	4	16
Estonia	57	24	14	5	15
Finlandia	68	13	12	6	13
Francja	58	19	16	7	18
Grecja	56	19	20	5	15
Hiszpania	51	25	20	4	20
Holandia	61	15	17	7	16
Irlandia	60	17	15	8	-
Japonia	74	12	11	4	10
Kanada	39	27	24	10	-
Litwa	46	27	20	6	16
Luksemburg	55	18	19	8	16
Łotwa	54	26	15	5	16
Malta	44	25	23	8	18
Meksyk	38	23	22	17	36
Niemcy	67	17	13	4	12
Norwegia	70	12	12	6	-
Nowa Zelandia	65	14	13	8	-
Polska	44	27	21	9	18
Portugalia	46	31	19	4	20
Rumunia	44	29	20	6	16
Słowacja	45	24	22	8	17
Słowenia	50	25	20	5	16
Stany Zjednoczone	68	13	12	7	-
Turcja	27	26	27	20	35
Węgry	52	23	18	7	15
Wielka Brytania	58	18	17	7	19
Włochy	52	25	19	4	18

Źródło: OECD (2011), *OECD Family Database 2011: Family Size and household composition*, www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html

79% ogółu wszystkich rodzin to małżeństwa (z czego 50% to małżeństwa z dziećmi i 29% to małżeństwa bez dzieci). **Rodziny niepełne** stanowiły 19% rodzin. Tu zdecydowanie przeważają matki z dziećmi, których w 2002 r. było prawie 2 mln, a jedynie ok. 230 tys. to samotni ojcowie. W rodzinach niepełnych (składających się z jednego z rodziców z dzieckiem/dziećmi) żyło 1,3 mln dzieci, które nie ukończyły 18 lat¹¹.

Kolejną kategorię stanowią **partnerzy** — takich rodzin zanotowano jedynie 197 tys., z czego 110 tys. to związki z dziećmi do 24. r.ż. pozostające na utrzymaniu.

TABELA 2. POSZCZEGÓLNE TYPY RODZIN W ROKU 1988¹² I 2002.

	1988		2002	
	w tysiącach		w odsetkach	
małżeństwa bez dzieci	2 329,1	2 369,8	23%	23%
małżeństwa z dziećmi	6 323,2	5 860,3	62%	56%
partnerzy bez dzieci	-	86,7	0%	1%
partnerzy z dziećmi	-	110,7	0%	1%
matki z dziećmi	1 395,7	1 798,3	14%	17%
ojcowie z dziećmi	178,2	231,8	2%	2%

Źródło: GUS, Narodowy Spis Powszechny 1988 i 2002.

Jak pokazują dane w powyższej tabeli, struktura rodzajów rodzin pozostaje niezmienna w czasie. W porównaniu do poprzedniego spisu powszechnego z 1988 r. zmniejszył się odsetek małżeństw z dziećmi, a wzrósł procent samotnych matek z dziećmi. Jest to niewątpliwie związane z rosnącą liczbą rozwodów.

Biorąc pod uwagę wszystkie dzieci¹³ żyjące z rodzinach, przeważająca większość z nich jest wychowywana w małżeństwach (79%), kolejne 19% mieszka tylko z matką, a 2% z ojcem, a 1% z rodzicami żyjącymi w kohabitacji.

TABELA 3. TYP RODZINY A LICZBA RODZIN Z NAJMŁODSZYM DZIECKIEM W POSZCZEGÓLNEJ GRUPIE WIEKOWEJ.

Wiek najmłodszego dziecka	Ogółem	Małżeństwa z dziećmi	Partnerzy z dziećmi	Matki z dziećmi	Ojcowie z dziećmi
0–2 lat	16%	16%	30%	19%	8%
3–6 lat	18%	18%	24%	19%	11%
7–14 lat	35%	35%	30%	33%	33%
15–17 lat	13%	13%	8%	11%	16%
18–24 lat	17%	17%	9%	17%	31%

Źródło: GUS (2003), *Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002.*

Co ciekawe, wśród samotnych matek z dziećmi większy jest odsetek osób z matkami dziećmi (do 6 r.ż.) niż w grupie ojców z dziećmi. Ojcowie z dziećmi znacznie częściej mają na utrzymaniu najmłodsze dziecko w wieku powyżej 15 lat.

Duża grupa partnerów z dziećmi wychowuje dzieci do 6. r.ż. Jest to związane z tym, że są to zazwyczaj osoby młode (29% matek jest w wieku poniżej 30 lat).

W 107,7 tys. rodzinach przynajmniej jedno z dzieci nie było dzieckiem wspólnym aktualnych opiekunów (**rodziny zrekonstruowane**), z czego 73,3 tys. omawianych rodzin stanowiły małżeństwa, a 34,4 tys. partnerzy z dziećmi. W omawianych rodzinach wychowywało się 226,7 tys. dzieci w wieku poniżej 18 lat, z tego 130,6 tys. (tj. 57,6%) stanowiły dzieci, dla których była to rodzina zrekonstruowana. Pozostałe dzieci były dziećmi wspólnymi małżonków lub partnerów¹⁴.

Mówią dzieci

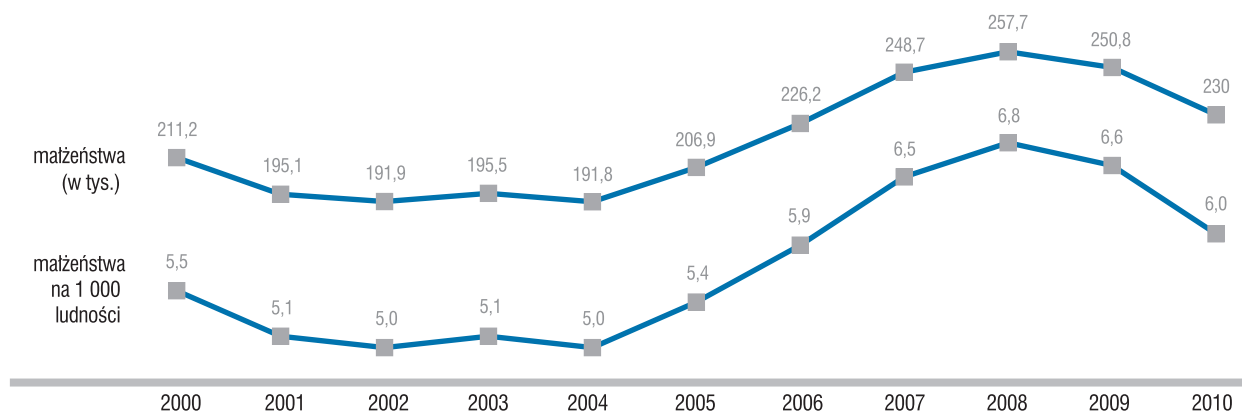
*Czy trafię do domu dziecka?
Tata pije, mama nic z tym nie
robi. Jak kiedyś zapytałam, dlaczego
tak żyjemy, powiedziała, że rodzi-
na jest najważniejsza i że jakby ktoś
dowiedział się jaka u nas jest
sytuacja, to tatę zabiorą, a ja tra-
fię do domu dziecka. — Marlena,
12 lat.*

Z telefonów i maili do Telefonu Zaufania
dla Dzieci i Młodzieży 116 111

2.1. Małżeństwa

W 2010 r. w Polsce zawartych zostało 230 tys. związków małżeńskich (szacunek wstępny), czyli o ok. 20 tys. mniej niż w roku ubiegłym¹⁵. Biorąc pod uwagę kilka ostatnich lat, w latach 2004–2008 można było zauważyć systematyczny wzrost liczby zawieranych małżeństw. Rósł również wskaźnik pokazujący małżeństwa na 1 000 ludności.

WYKRES 2. LICZBA MAŁŻEŃSTW ZAWARTYCH W LATACH 2000–2010.

Źródło: GUS (2011), *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000–2010*, www.stat.gov.pl/gus/5840_11157_PLK_HTML.htm

Około 85% zawieranych związków to pierwsze małżeństwa dla obojga nowożeńców. Ten odsetek nie zmienia się na przestrzeni lat, pomimo rosnącej liczby rozwodów. Oznacza to, że osoby rozwiedzione rzadziej decydują się na powtórny związek lub wybierają życie w kohabitacji.

Opóźnia się wiek zawierania małżeństw. W 1990 r. największa grupa mężczyzn wstępujących w związki małżeńskie to osoby w wieku 20–24 lata (49%)¹⁶. Mężczyźni w wieku 25–29 lat stanowili 27% nowożeńców. Po upływie prawie 20 lat można zauważyć, że w roku 2009 21% panów młodych to 20–24-latkowie, a 45% to osoby w wieku 25–29 lat. Rośnie również liczba panów wstępujących w związki małżeńskie w wieku 30–44 lat.

Opóźnia się również wiek zawierania związków przez kobiety. W 1990 r. 51% panien młodych miało 20–24 lata, a 13% 25–29 lat. W 2009 r. 36% kobiet biorących śluby było w wieku 20–24 lata i 38% stawało na ślubnym kobiercu w wieku 25–29 lat.

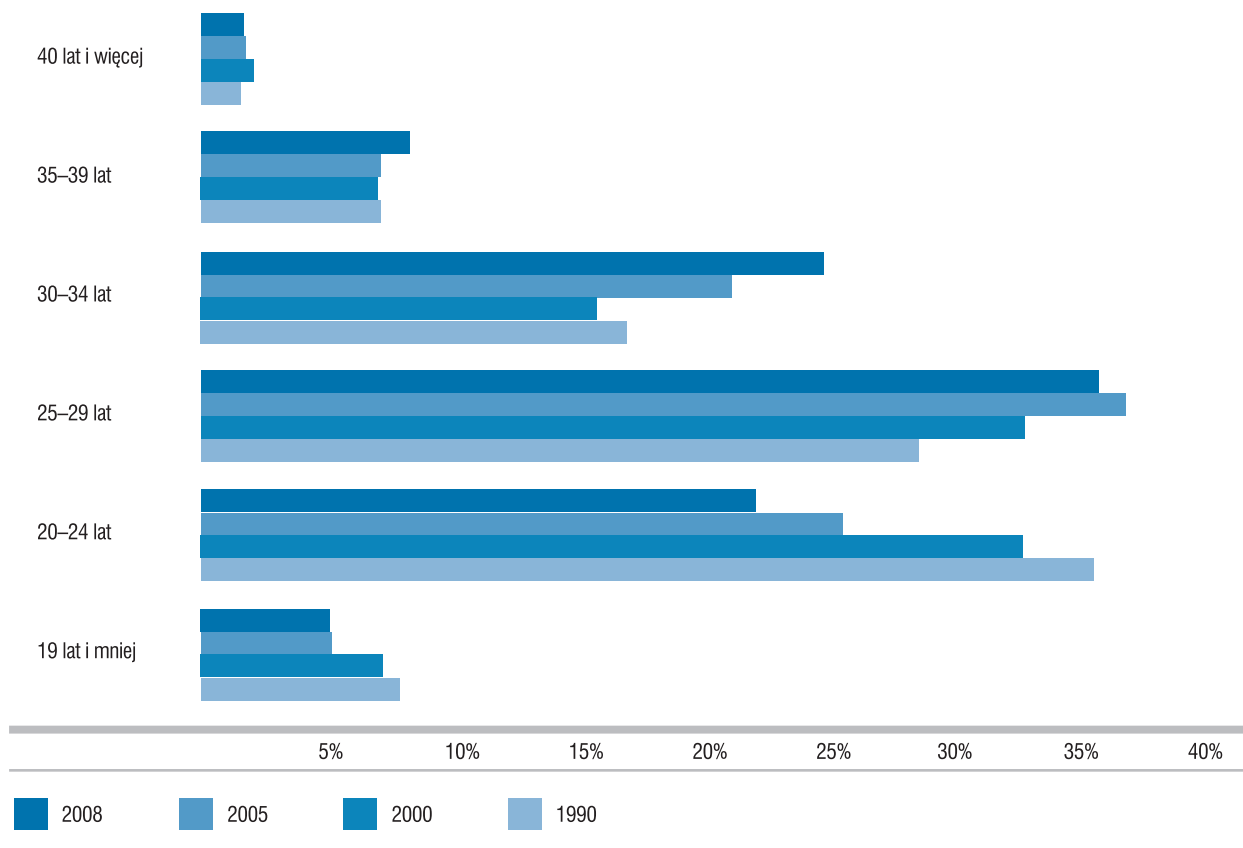
W 2009 r. wiek środkowy nowożeńców (mediana) wynosił 27,8 lat dla mężczyzn i 26,5 lat dla kobiet.

Według badań CBOS z 2008 r.¹⁷, Polacy odmiennie postrzegają przyczyny niewstępowania w związek małżeński w przypadku kobiet i mężczyzn. Zdaniem badanych kobiety najczęściej obawiają się nieudanego małżeństwa, podczas gdy mężczyźni wybierają tzw. wolność, a więc życie bez zobowiązań. Inne przyczyny pozostawania w stanie panieńskim to: obawa, że założenie rodziny przeszkodzi w karierze zawodowej, brak odpowiednich warunków mieszkaniowych. Dla mężczyzn decyzja pozostania w stanie kawalerskim jest spowodowana tym, że obawiają się oni trudności materialnych, pogorszenia sytuacji finansowej, nie mają odpowiednich warunków mieszkaniowych oraz obawiają się obowiązków rodzicielskich.

2.2. Dzietność

Wraz ze wzrostem wieku zawierania małżeństw rośnie również wiek urodzenia pierwszego dziecka. W roku 2000 kobiety rodziły pierwsze dziecko średnio w wieku 24 lat. W 2009 roku wiek ten podwyższył się o ok. 2 lata — do 26 lat. Odnotowuje się również wzrost płodności kobiet w wieku 30–34 lata, co może być skutkiem nowego stylu życia młodych ludzi — najpierw zdobycie wykształcenia i pozycji zawodowej, następnie świadoma decyzja o zostaniu rodzicem.

WYKRES 3. URODZENIA ŻYWE WG WIEKU MATKI (W %) W LATACH 1990–2008.

Źródło: GUS (2009), *Dzieci w Polsce w 2008 roku. Charakterystyka demograficzna*, s. 3.

Współczynnik dzietności w roku 2009 wynosił 1,4, co oznacza liczbę urodzonych dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym (15–49 lat). Jest to zdecydowanie poniżej wartości zastępowalności pokoleń, które wynosi 2,1. Współczynnik dzietności rośnie od roku 2004, co jest związane z rosnącą liczbą małżeństw w latach 2004–2008 oraz jest odzwierciedleniem tendencji demograficznych (wyż demograficzny)¹⁸.

TABELA 4. PODSTAWOWE INFORMACJE NT. DZIETNOŚCI W LATACH 2000–2009.

Lata	Współczynnik dzietności	Przeciętny wiek rodzących kobiet	Przeciętny wiek kobiet rodzących pierwsze dziecko
2000	1,367	26,9	24,2
2001	1,315	26,6	24,3
2002	1,249	27,2	24,6
2003	1,222	27,3	24,9
2004	1,227	27,6	25,2
2005	1,243	27,7	25,5
2006	1,267	27,9	25,7
2007	1,306	28,1	25,9
2008	1,390	28,2	26,0
2009	1,398	28,5	26,3

Źródło: GUS (2010), Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000–2009, www.stat.gov.pl/gus/5840_3906_PLK_HTML.htm

Mówią dzieci

Moi rodzice rozwiedli się 4 lata temu, na początku bardzo za tatą tęskniłam, ale w końcu przyzwyczaiałam się, że nie mieszkamy razem. Tata brał mnie na weekendy do siebie, chodziliśmy do kina i na zakupy, a czasem do teatru. Kilka miesięcy temu tata przedstawił mi swoją nową partnerkę, jest nawet miła, ale nie wiem, jak mam ją traktować. Chyba trochę liczyłam, że rodzice jeszcze będą razem. To takie naiwne....
— *Klaudia 13 lat.*

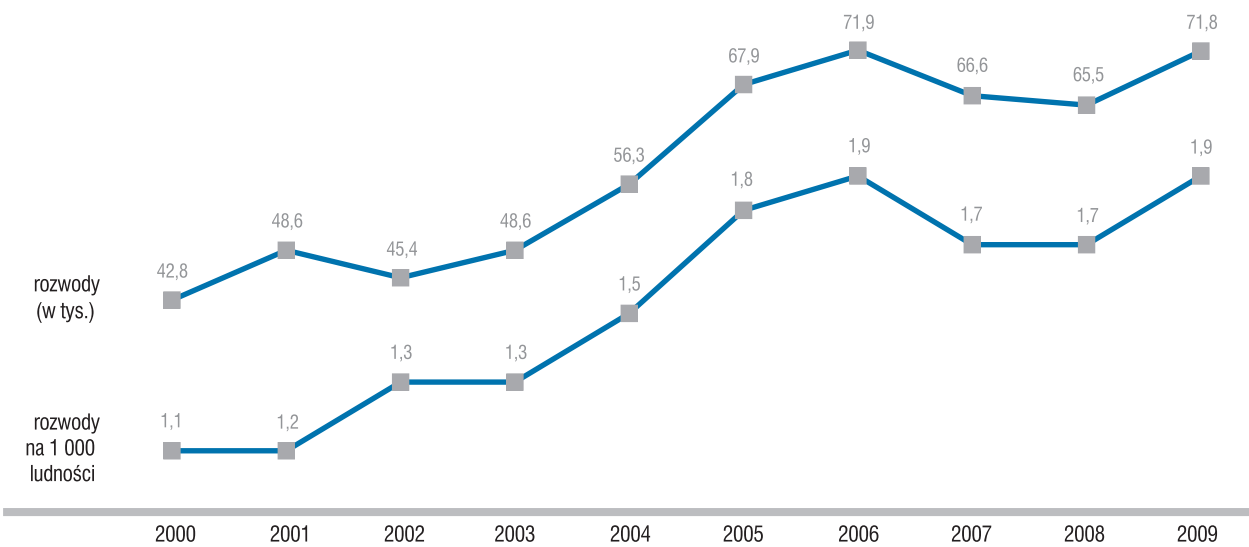
Z telefonów i maili do Telefonu Zaufania
dla Dzieci i Młodzieży 116 111

Według badań CBOS z 2008 r.¹⁹, połowa Polaków chciałaby mieć dwoje dzieci. Kolejne 23% ankietowanych wskazało troje dzieci. Tylko 10% respondentów chciałoby mieć jedno dziecko, a 2% żadnego. Widać więc dość duży rozdźwięk między deklaracyjnymi chęciami a rzeczywistą dzietnością.

2.3. Rozwody

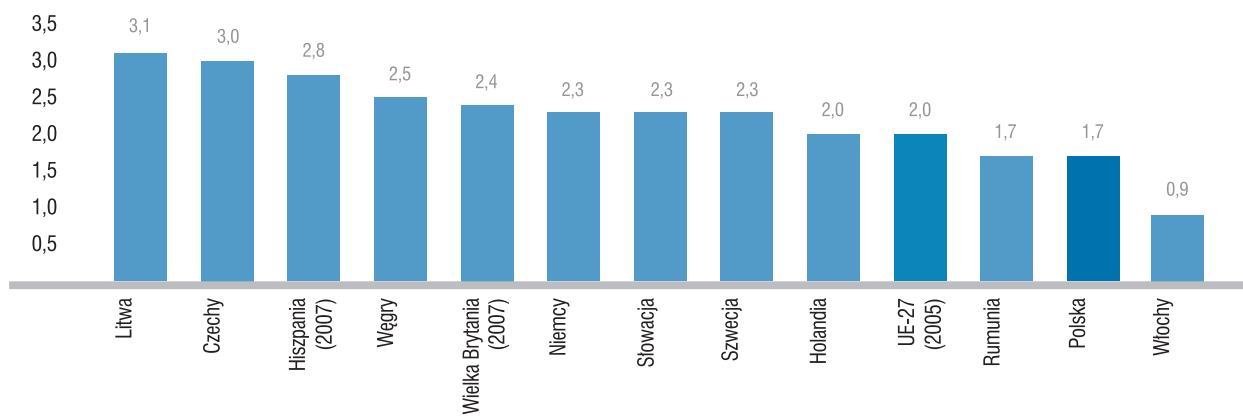
W 2009 r. rozwiodło się prawie 72 tys. par małżeńskich. Było to o 6,3 tys. więcej niż w roku poprzednim. Wzrósł również współczynnik rozwodów na 1 tys. ludności — z 1,7 w roku 2008 do 1,9 w roku 2009. Liczba separacji w roku 2009 wyniosła 3,4 tys. Od kilku ostatnich lat systematycznie spada liczba separacji od 11,6 tys. w roku 2005 do 3,4 tys. w roku 2009.

Liczba rozwodów zwiększała się systematycznie od wielkości ok. 40 tys. w pierwszej połowie lat 90., do 49 tys. w 2003 r.; w latach 2004–2006 odnotowano jej gwałtowny wzrost do 72 tys.; kolejne lata przyniosły spadek do 65 tys. orzeczeń, a w roku 2009 ponowny wzrost do 72 tys.

WYKRES 4. LICZBA ROZWODÓW W LATACH 2000–2009.

Źródło: GUS (2010), *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000–2009*, www.stat.gov.pl/gus/5840_3906_PLK_HTML.htm

Mimo rosnącej liczby rozwodów na przestrzeni lat, Polska pozostaje jednym z krajów Europy, gdzie liczba rozwodów jest najmniejsza. Liczba rozwodów jest niższa niż średnia dla całej Unii Europejskiej.

WYKRES 5. LICZBA ROZWODÓW NA 1 000 LUDNOŚCI W ROKU 2008 W WYBRANYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ.

Źródło: EUROSTAT (2010), *Europe in figures – Eurostat yearbook 2010*.

Rozwiedzeni małżonkowie w Polsce przeżyli ze sobą średnio ok. 14 lat. W 2008 r. średni wiek mężczyzn w momencie rozwodu to 40 lat. Kobiety były o ok. 2,5 roku młodsze.

W ponad 2/3 przypadków powództwo o rozwód wnosi kobieta. Natomiast orzeczenie rozwodu z winy żony następuje w niewiele ponad 3% przypadków (wina męża orzekana jest w 20% rozwodów), ale przeważnie — ponad 70% rozwodów — sąd nie orzeka winy. Najczęściej jako przyczynę rozwodu małżonkowie deklarują niezgodność charakterów (1/3 wszystkich rozwodów), kolejne przyczyny to zdrada lub trwały związek uczuciowy z inną osobą (26%) oraz alkoholizm (1/5 rozwodów).

Długość postępowania sądowego jest zależna od tego, czy sąd orzeka o winie jednego lub obu małżonków, czy też rozwód odbywa się bez orzeczenia o winie. W pierwszej sytuacji najczęściej spraw rozwodowych trwało od 7 do 11 miesięcy. W drugiej sytuacji (brak orzeczenia o winie) od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku upływało najczęściej od 1 do 3 miesięcy.

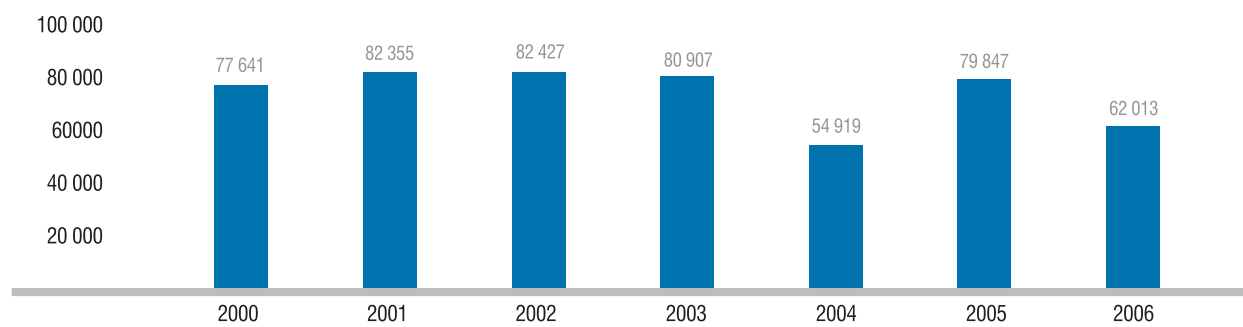
Wśród rozwiedzionych w 2008 r. małżeństw ok. 60% wychowywało prawie 40 tys. nieletnich dzieci (będących w wieku do 18 lat). Najczęściej (56% przypadków) sąd przyznaje opiekę nad dziećmi wyłącznie matce, wyłącznie ojcu jedynie w niespełna 4% przypadków, a 38% rozwiedzionych małżeństw wychowuje dzieci wspólnie.

2.4. Alimenty

W 2006 r. do sądów powszechnych wpłynęło 62 013 spraw dotyczących przyznania alimentów oraz 46 913 spraw odnośnie zmiany orzeczenia w zakresie alimentów.

Zmianę liczby spraw dotyczących przyznania alimentów obrazuje poniższy wykres. Jak pokazują dane z Ministerstwa Sprawiedliwości, co roku wpływa do sądów ok. 80 tys. spraw związanych z przyznaniem alimentów. Wyjątek stanowią lata 2004 i 2006, kiedy to liczba ta była niższa.

WYKRES 6. LICZBA SPRAW ALIMENTACYJNYCH W LATACH 2000–2006.

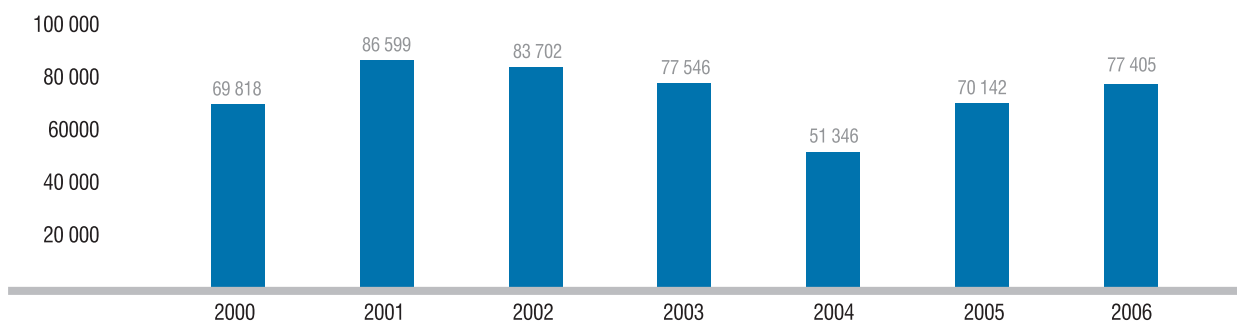

Źródło: *Wpływy i załatwienia spraw alimentacyjnych w sądach powszechnych w latach 1996–2006*, Ministerstwo Sprawiedliwości, www.bjp.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bjp/statystyki/2006_alimenty.pdf

W roku 2006 do sądów wpłynęło 77 405 spraw o egzekucję świadczeń się powtarzających. Jest to ok. 7 tys. więcej niż w poprzednim roku i o ok. 26 tys. więcej niż dwa lata wcześniej. Najwięcej takich spraw miało miejsce w latach 2001–2002 — ponad 80 tys.

W roku 2006 załatwionych zostało 64 674 takich spraw, natomiast ponad 500 tys. (dokładnie 592 754) było w trakcie załatwiania.

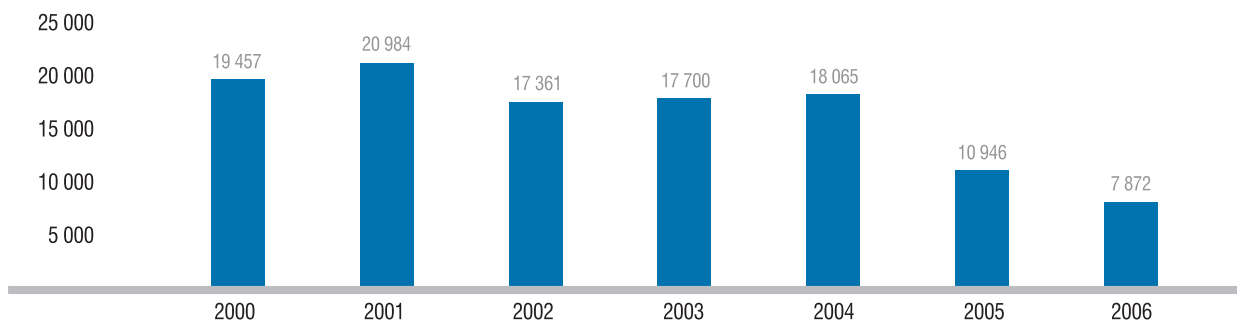
WYKRES 7. LICZBA SPRAW EGZEKUCYJNYCH DLA SPRAW O EGZEKUCJĘ ŚWIADCZEŃ POWTARZAJĄCYCH SIĘ W LATACH 2000–2006.

Źródło: *Wpływy i załatwienia spraw alimentacyjnych w sądach powszechnych w latach 1996–2006*, Ministerstwo Sprawiedliwości, www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/statystyki/2006_alimenty.pdf

W 2006 r. 7 872 osób zostało skazanych za niepłacenie alimentów (z art. 209 k.k.). Jest to ok. 4 tys. mniej niż w ubiegłym roku oraz ponad dwukrotnie mniej niż w roku 2004. Liczba skazanych za uporczywe niepłacenie alimentów maleje z roku na rok, co pokazuje poniższy wykres.

WYKRES 8. PRAWOMOCNIE SKAZANI DOROŚLI Z ART. 209 K.K. W LATACH 2000–2006.

Źródło: *Wpływy i załatwienia spraw alimentacyjnych w sądach powszechnych w latach 1996–2006*, Ministerstwo Sprawiedliwości, www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/statystyki/2006_alimenty.pdf

3. Rodziny niepełne i wielodzietne a wychowanie dzieci

3.1. Sytuacja ekonomiczna

Rodziny niepełne, obok rodzin wielodzietnych, są szczególnie narażone na ubóstwo i wykluczenie społeczne²⁰. W 2008 r. poniżej ustawowej granicy ubóstwa było 15,3% samotnych rodziców z dziećmi, podczas gdy w przypadku rodzin z jednym dzieckiem odsetek ten wynosi 2,9%, a dla rodzin z dwójką dzieci 8,6%. W budżetach samotnych rodziców znaczący udział mają świadczenia z pomocy społecznej (ok. 19% dochodu rozporządzalnego) oraz dary od osób prywatnych (ok. 21%). Dla porównania w przypadku rodzin pełnych odsetki te wynoszą odpowiednio 6% i 4,9%.

Co powyższe fakty oznaczają dla dzieci wychowywanych w rodzinach niepełnych i wielodzietnych?

Jak wynika z *Diagnozy społecznej 2009*²¹, rodziny niepełne częściej niż rodziny pełne rezygnują z korzystania ze świadczeń zdrowotnych (np. zakup leków, leczenia zębów). Te same badania pokazują również, że 40% rodzin niepełnych lub wielodzietnych musiało zrezygnować w uczestnictwa w kulturze (np. wyjścia do kina, teatru, zakupu książek i prasy). Rezygnacja ze świadczeń medycznych czy rozrywek kulturalnych na pewno nie sprzyja prawidłowemu rozwojowi dziecka.

Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2002, dzieci wychowywane w rodzinach niepełnych rzadziej niż ich rówieśnicy z rodzin pełnych kontynuują naukę²².

3.2. Rodziny niepełne a wychowanie dziecka

Na sytuację dziecka w rodzinie niepełnej wpływa nie tylko sytuacja ekonomiczna, ale też czynniki psychologiczne.

Mówią dzieci

Siedzę w domu i opiekuję się 2-letnią siostrą. Nie wiem, co zrobić, bo strasznie płacze. A mama wróci dopiero za 5 godzin, bo poszła do pracy. Często z nią zostaję, ale jeszcze nigdy tak nie płakała. Nie wiem, co mam zrobić.
— Karolina, 11 lat.

Z telefonów i maili do Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111

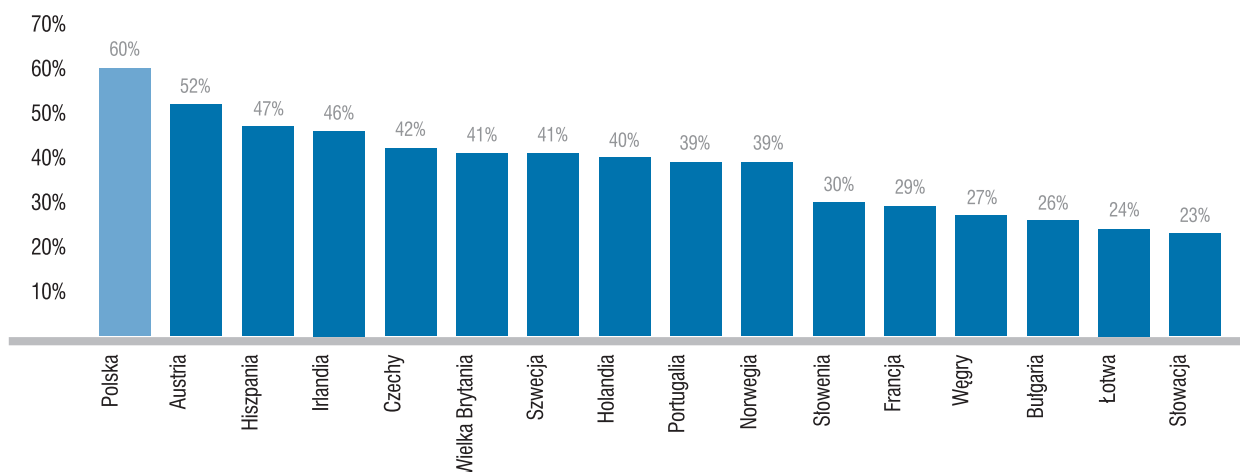
Jak pokazują opinie praktyków²³ pracujących z dziećmi, obecność obojga rodziców jest też niezbędna do prawidłowego rozwoju poznawczego i społecznego dziecka. Dzieci wychowane w rodzinach niepełnych tracą wzorzec osobowy mężczyzny (większość rodzin niepełnych w Polsce to samotne matki z dziećmi). To z kolei może przekładać się na ograniczone możliwości wchodzenia w prawidłowe relacje z partnerem w dorosłym życiu oraz budowanie prawidłowych relacji z własnym dzieckiem.

Dzieci z rodzin rozbitych przejawiają potrzebę kontaktu i więzi emocjonalnej z obojgiem rodziców oraz odczuwają tęsknotę za „utraconym” rodzicem.

Dodatkowo w przypadku rodzin, które zostały rozbite w konsekwencji rozwodu lub separacji, szczególnie trudnym momentem jest kryzys w rodzinie i rozejście się rodziców.

Wbrew opinii profesjonalistów pracujących z dziećmi, Polacy w większości nie widzą nic złego w wychowaniu dziecka przez samotnego rodzica. Taką opinię wyraziło 60% dorosłych Polaków uczestniczących w Polskim Generalnym Sondażu Społecznym. Jest to najwyższy wynik wśród krajów europejskich uczestniczących w badaniu.

WYKRES 9. ODSETEK BADANYCH, KTÓRZY ZGADZAJĄ SIĘ ZE STWIERDZENIEM: „SAMOTNY RODZIC MOŻE WYCHOWAĆ DZIECKO TAK SAMO DOBRZE JAK OBOJE RODZICÓW.”

4. Rodzina w systemie wartości Polaków

Rodzina zajmuje bardzo wysokie miejsce wśród **najważniejszych wartości w życiu Polaków**. Według badań CBOS²⁴ z 2008 r., 78% badanych uznało rodzinę za wartość jaką kierują się w życiu. Mniej ważne okazały się m.in. zachowanie dobrego zdrowia, spokój, uczciwe życie, praca zawodowa, szacunek innych ludzi.

Zbliżone wyniki przynosi *Diagnoza Społeczna 2009*²⁵. Tu 56,6% respondentów wskazało na udane małżeństwo, a 48,8% na dzieci, jako warunki udanego, szczęśliwego życia. W tych badaniach, odwrotnie niż w sondażu przeprowadzonym przez CBOS, najważniejszą wartością w życiu Polaków okazuje się być zdrowie (67,8% wskazań). Mniej ważne od rodziny są pieniądze i praca (ok. 30% wskazań).

TABELA 5. ODSETKI RESPONDENTÓW W WIEKU 18+, WSKAZUJĄCYCH POSZCZEGÓLNE WARTOŚCI JAKO NAJWAŻNIEJSZE TRZY WARUNKI UDANEGO, SZCZĘŚLIWEGO ŻYCIA.

Wartość	1992 N=3402	1993 N=2306	1994 N=2302	1995 N=3020	1997 N=2094	2000 N=6632	2003 N=9397	2005 N=8560	2007 N=12365	2009 N=23784
Pieniądze	37,2	39,8	32,1	36,1	39,3	39,2	33,3	32,9	30,7	30,3
Dzieci	52,3	50,0	55,0	51,0	50,3	43,4	43,3	45,1	45,9	48,8
Udane małżeństwo	56,3	57,6	56,5	55,9	58,8	58,0	53,7	55,6	55,8	56,6
Praca	26,6	30,1	29,2	29,6	28,9	30,8	35,5	34,7	30,2	31,9
Przyjaciele	4,7	4,8	4,2	5,6	5,0	4,6	5,9	8,0	8,6	10,4
Opatrzność, Bóg	16,7	13,2	13,1	16,4	15,6	16,0	15,4	15,6	15,1	15,4
Pogoda ducha, optymizm	8,5	7,8	8,2	9,0	7,9	7,8	8,2	9,1	9,5	10,7
Uczciwość	12,3	10,6	10,0	10,0	9,0	8,8	9,0	10,2	9,7	11,1
Życzliwość i szacunek otoczenia	9,0	7,5	9,3	7,4	6,0	7,8	5,9	6,7	6,9	8,4
Wolność, swoboda	3,6	3,3	3,6	3,8	1,9	3,0	3,3	3,5	4,1	4,7
Zdrowie	59,6	62,9	65,8	59,6	60,2	62,9	63,7	64,9	65,1	67,8
Wykształcenie	1,9	2,4	1,3	3,7	4,2	4,6	5,1	6,0	6,2	6,3
Silny charakter	4,0	3,5	4,5	4,1	5,5	3,4	4,5	4,9	5,0	5,8
Inne	0,5	0,4	1,3	0,7	0,4	0,6	0,7	1,2	1,0	1,0

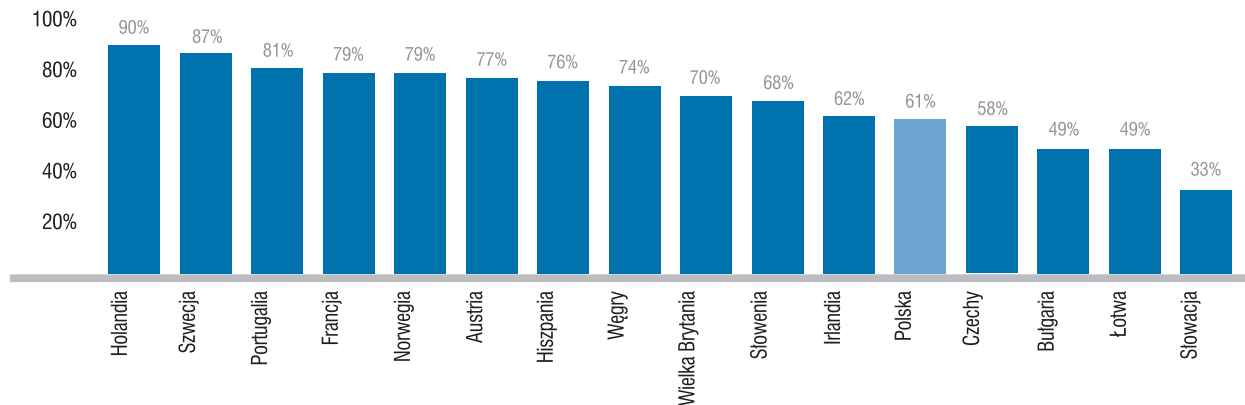
Źródło: Czapiński J. i Panek T. (red.) (2009), *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.

Diagnoza Społeczna 2009 pokazuje, że system wartości Polaków pozostaje stabilny na przestrzeni lat. O znaczeniu rodziny w życiu Polaków świadczą badania CBOS²⁶. W Polsce niemal powszechne jest przekonanie (92% wskazań), że **do prawdziwego szczęścia człowiek potrzebuje rodziny**. Tylko sześciu na stu ankietowanych (6%) sądzi, że bez rodziny można żyć równie szczęśliwie. Jeżeli chodzi o przywiązanie do rodziny, to aż dwie trzecie Polaków (66%) deklaruje, że to właśnie wśród najbliższych najchętniej spędzają czas, uznając się tym samym za osoby zdecydowanie rodzinne. Niespełna co trzeci badany (29%) zalicza się w tym względzie do raczej rodzinnych, a jedynie czterech na stu (4%) przyznaje, że przebywanie z rodziną nie ma dla nich specjalnego znaczenia (z tego tylko co setny uznaje się za zdecydowanie antyrodzinne).

Polacy najchętniej **chcieliby żyć w rodzinie składającej się z rodziców i dzieci** (62% wskazań) lub w rodzinie wielopokoleniowej (26% badanych wybrało taką odpowiedź). Co ciekawe, na te deklaracje nie ma wpływu obecna sytuacja życiowa. Małą rodzinę z dziećmi wskazywało większość badanych, także tych żyjących samotnie, samotnie wychowujących dzieci, żyjących w związku partnerskim, małżeństwie bez dzieci. Jedynie osoby, które obecnie mieszkają w rodzinie wielopokoleniowej, preferowały model dużej rodziny złożony z m.in. dziadków, rodziców, dzieci.

Polska wypada dość konserwatywnie, jeśli chodzi o akceptację dla związków bez ślubu²⁷. 61% respondentów akceptuje to, że para bez ślubu może mieszkać razem, nawet gdy nie zamierza wstąpić w związek małżeński. Najwyższy wskaźnik akceptacji dla tej postawy jest w Holandii i Szwecji — ok. 90%. Mniejszą wartość wskaźnika niż Polska osiągnęły inne kraje Europy Środkowej — Czechy, Bułgaria, Łotwa i Słowacja.

WYKRES 10. ODSETEK BADANYCH, KTÓRZY ZGADZAJĄ SIĘ ZE STWIERDZENIEM: „PARA BEZ ŚLUBU MOŻE MIESZKAĆ RAZEM, NAWET GDY NIE ZAMIERZA WSTĄPIĆ W ZWIĄZEK MAŁŻEŃSKI”.

Źródło: International Social Survey Programme (2002), *Family and Changing Gender Roles III*.

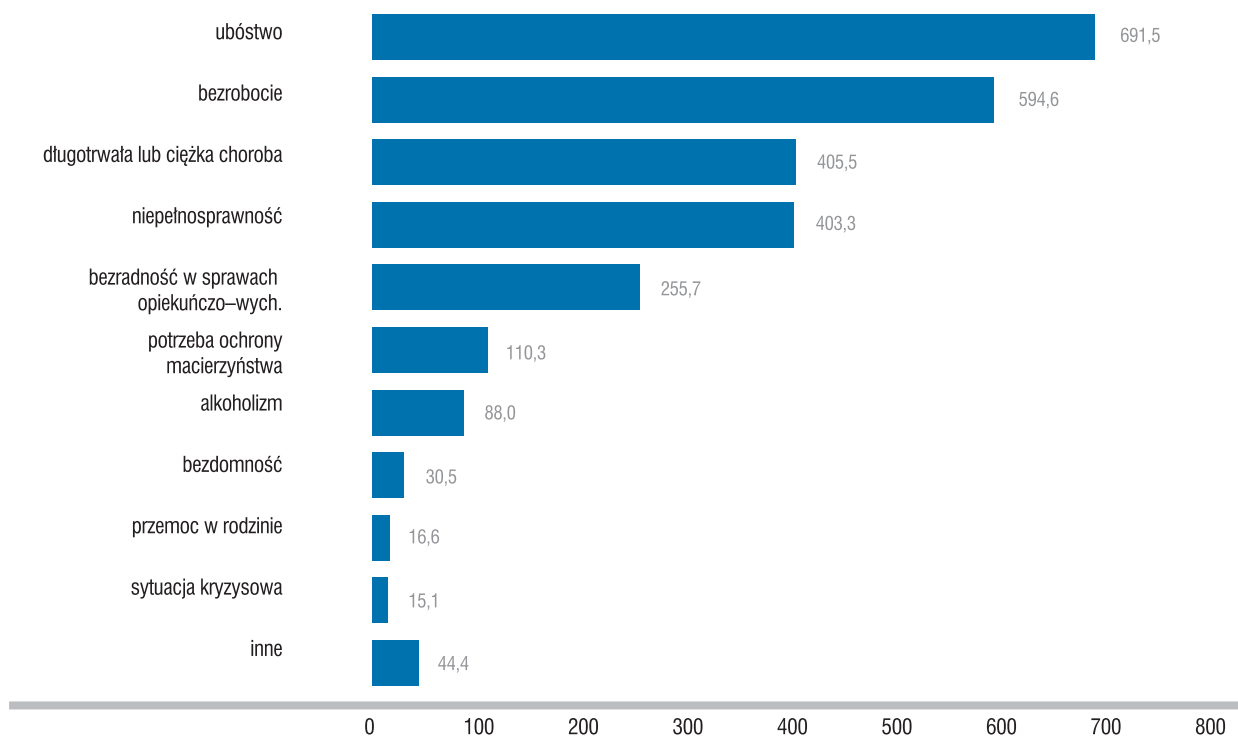
Z powyższych danych widać, że dla Polaków rodzina ma niezwykle ważne miejsce w systemie wartości życiowych. Dodatkowo, rodzina jest przez nich definiowana w sposób tradycyjny — jako małżeństwo z dziećmi lub rodzina rozszerzona, wielopokoleniowa.

5. Pomoc społeczna dla rodzin

W 2009 r. z systemu pomocy społecznej skorzystało 1,5 mln rodzin. W rodzinach objętych pomocą żyło 4,2 mln osób. Oznacza to, że około 14% rodzin skorzystało w danym roku z systemu pomocy społecznej²⁸.

Najczęstszą przyczyną korzystania z pomocy były przyczyny natury ekonomicznej (ubóstwo i bezrobocie) oraz zdrowotnej (choroba, niepełnosprawność).

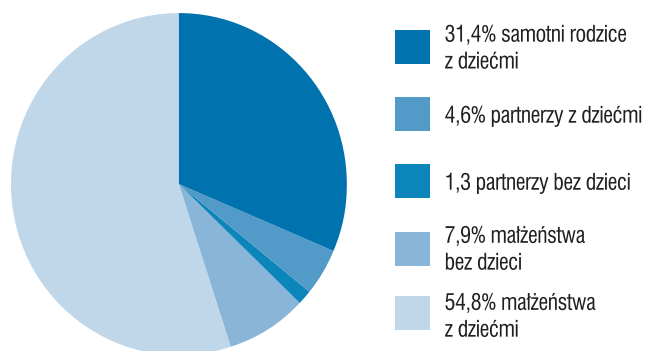
WYKRES 11. LICZBA RODZIN W TYSIĄCACH KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY ŚRODOWISKOWEJ WEDŁUG POWODÓW PRZYZNANIA TEJ POMOCY W 2009 R.

Źródło: GUS (2011), *Pomoc społeczna — infrastruktura, beneficjenci, świadczenia w 2009 roku.*

Według danych z 2008 r., 91% rodzin objętych pomocą to rodziny z dziećmi. Odnosząc strukturę typów rodzin korzystających z pomocy społecznej do struktury ogółu populacji²⁹, można zauważyć, że wśród korzystających z pomocy jest większy odsetek samotnych rodziców z dziećmi (31% korzystający z pomocy społecznej vs. 19% w populacji) oraz partnerów z dziećmi (5% korzystający z pomocy vs. 1% w populacji). Małżeństwa bez dzieci stosunkowo rzadko korzystają z pomocy społecznej (8% korzystających vs. 23% w populacji).

WYKRES 12. STRUKTURA JEDNORODZINNYCH GOSPODARSTW DOMOWYCH KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG TYPU RODZINY W 2008 R.

Według danych z 2009 r., 46% rodzin objętych pomocą to rodziny z dziećmi (675 tys. rodzin) — w tym 220 tys. rodzin wielodzietnych i 226 tys. rodzin niepełnych. Oznacza to, że 15% rodzin, które korzystały ze wsparcia to rodziny wielodzietne, a kolejne 15% to rodziny niepełne. Dla porównania należy przypomnieć, że w ogóle populacji rodziny wielodzietne stanowią 11% rodzin, a rodziny z samotnym rodzicem z dzieckiem — 19% rodzin.

Źródło: GUS (2009), *Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 r.*

5.1. Świadczenia rodzinne

Świadczenia skierowane bezpośrednio do rodzin z dziećmi będących w trudnej sytuacji materialnej to świadczenia rodzinne. Zgodnie z ustawą o świadczeniach rodzinnych [świadczeniami rodzinnymi](#) są:

- 1) zasiłek rodzinny oraz dodatki do zasiłku rodzinnego,
- 2) świadczenia opiekuńcze: zasiłek pielęgnacyjny i świadczenie pielęgnacyjne,
- 3) dwa rodzaje zapomóg związanych z urodzeniem się dziecka (ze środków budżetu państwa i ze środków budżetu gminy).

Obok posiadania dziecka na utrzymaniu, głównym kryterium uprawniającym do świadczeń rodzinnych jest przeciętny miesięczny dochód w przeliczeniu na osobę w rodzinie. Niezależnie od wysokości dochodu rodziny przyznawane są: jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka oraz zasiłek pielęgnacyjny³⁰.

W 2009 r. ze świadczeń rodzinnych korzystało 2 304,4 tys. rodzin, tj. o 11% mniej niż w 2008 r. (2 590,5 tys.), co jest związane z „zamrożeniem” od 2004 r. kryterium dochodowego warunkującego prawo do świadczeń rodzinnych, a także ze zmniejszaniem się liczby dzieci w wieku uprawniającym do zasiłku rodzinnego.

Wśród rodzin pobierających świadczenia rodzinne uzależnione od dochodu, rodziny pełne stanowiły 79% (1 352,9 tys. rodzin), a pozostałe 21% (359,5 tys.) stanowiły rodziny niepełne.

Większość rodzin (1 312,8 tys. rodzin, tj. 76,6%) pobierających świadczenia rodzinne uzależnione od dochodu, stanowiły rodziny wychowujące 1 lub 2 dzieci. Rodziny wielodzietne (399,6 tys.) stanowiły 23,4% ogółu rodzin.

Przeciętna wysokość wydatków na świadczenia rodzinne w przeliczeniu na jednego świadczeniobiorcę zasiłku rodzinnego wyniosła 178 zł, tj. o 9,9% więcej niż w 2008 r. (162 zł).

5.2. Świadczenia alimentacyjne

Ostatnie dane statystyczne dot. pomocy państwa osobom mającym trudności w egzekucji wierzytelności alimentacyjnych są dostępne za rok 2008. W tym roku świadczenia dla rodzin regulowały dwie ustawy:

- w okresie styczeń–wrzesień — ustawa z 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej (Dz.U. Nr 86, poz.732 ze zm.), dająca możliwość [uzyskania zaliczki alimentacyjnej](#),
- a w okresie październik–grudzień — ustawa z 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz.U. z 2009 r. Nr 1, poz.7 ze zm.), dająca możliwość uzyskania [świadczenia z funduszu alimentacyjnego](#).

Według danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej³¹, z zaliczki alimentacyjnej skorzystało 171,2 tys. rodzin, a średnia wartość świadczenia wyniosła 214,82 zł miesięcznie. Świadczenia z funduszu alimentacyjnego pobrało w 2008 r. 163 tys. rodzin, a średnia kwota wypłaty wyniosła 271,14 zł miesięcznie.

6. Rodziny rozłączone z powodu migracji rodziców

6.1. Definicje

Sytuację dzieci z rodzin czasowo niepełnych z uwagi na długotrwały pobyt rodzica (lub obojwojga rodziców) za granicą określa się terminami **eurosieroctwo** lub **sieroctwo emigracyjne**³². W świetle zaprezentowanych w raporcie wyników badań widać jednak, że **większość zjawisk towarzyszących euroemigracji wymyka się uznanym definicjom sieroctwa**. Jednak w dyskursie publicznym nastąpiło nieuzasadnione zrównanie rodziny okresowo rozłączonej (szczególnie migracyjnej) z rodziną „niepełną”, a nawet z sierocą, co dodatkowo prowadzi do podejrzenia, że wraz z migracją pojawiają się różne formy „dysfunkcji”. Takie postrzeganie często prowadzi do stygmatyzacji rodziców–migrantów oraz dzieci–eurosierot.

W związku z tym, że pojęcie eurosieroctwa jest tak bardzo nieadekwatne i nadużywane, trudno rekomendować posługiwanie się nim przy opisie zjawiska. Należy raczej mówić o **sytuacji dzieci z rodzin czasowo rozłączonych z powodu emigracji jednego lub obojga rodziców**.

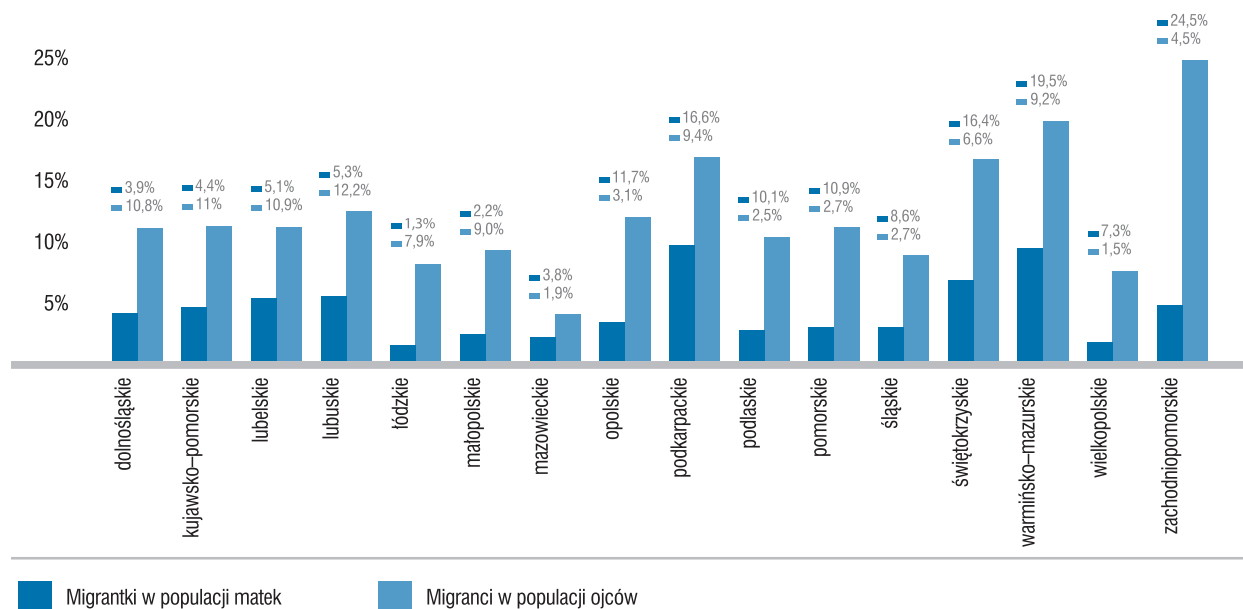
6.2. Skala zjawiska

W 2008 r. liczbę dzieci ponoszących jakieś konsekwencje w wyniku emigracji zarobkowej jednego lub dwojga rodziców szacowano na ok. 110 tys.³³ Szacunki dokonywane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej na podstawie ankiet wypełnianych w 2008 r. przez dyrektorów szkół podstawowych i średnich wskazywały na znacznie niższą skalę zjawiska, jednak sposób gromadzenia tych danych budzi wiele zastrzeżeń³⁴.

Interesujących danych dostarcza spojrzenie z perspektywy krajów, do których emigrują rodzice dzieci. Według rządowych danych świadczenie Child Benefit (pomoc z brytyjskiego budżetu przeznaczona na dzieci) trafia do **29 tys.** polskich emigrantów, których dzieci zostały w Polsce³⁵. Według brytyjskiej prasy łączny koszt zasiłków dla emigrantów mających dzieci w Polsce wyniósł w 2007 r. 23,8 milionów funtów³⁶.

Rodzicami, którzy emigrują są głównie ojcowie (bądź inni opiekunowie mężczyźni). Grupa emigrujących rodziców jest w znacznie większym stopniu zdominowana przez mężczyzn niż ogół migrantów poakcesyjnych.

WYKRES 13. ODSETEK MIGRANTÓW I MIGRANTEK WŚRÓD OGÓLU OJCÓW I MATEK UCZNIÓW W WIEKU 9–18 LAT; UWZGLĘDNIONO WYJAZDY PRZEKRACZAJĄCE ŁĄCZNIE DWA MIESIĄCE.

Źródło: opracowanie na podst.: Walczak B. (2008) *Spoleczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej (www.brpd.gov.pl/eurosieroctwo/raport_eurmigracje.pdf).

Uczniowie w przedziale wiekowym 9–18, którzy doświadczyli rozłąki z powodu mobilności zawodowej przynajmniej jednego rodzica lub opiekuna, to w przybliżeniu między 26 a 29% dzieci w tym przedziale wiekowym, czyli liczba dość znaczna (w przedziale 1 171–1 607 tys.). Jednak w tej liczbie ponad 40% przypadków to rozłąka krótka (od kilku tygodni do dwóch miesięcy), zwykle niekwalifikowana jako migracja. Łączna liczba uczniów doświadczających rozłąki z matką na dłużej niż dwa miesiące mieści się w przedziale 132–257 tys., z ojcem w przedziale 467–682 tys., w tym większość migracji nie trwa dłużej niż pół roku³⁷.

Migracje **obojga rodziców** są względnie częste i stanowią około 22% ogółu migracji rodziców i opiekunów. Jednak 91,5% migracji obydwójga rodziców to migracje naprzemiennie, w których rozłąka dziecka z rodzicami nie jest jednoczesna. Liczbę uczniów doświadczających rozłąki jednocześnie z obydwójgiem rodziców lub opiekunów, w ciągu trzech lat poprzedzających badanie, szacuje się na 3 do 16 tys.

Dzieci **samotnych rodziców**, którzy wyjeżdżali do pracy za granicę, jest łącznie między 22 a 56 tys. Aż 85% wyjazdów samotnych rodziców nie przekracza 6 miesięcy, 5% mieści się w przedziale 6–12 miesięcy, natomiast około 10% to migracje trwające powyżej roku (daje to około 2,2–5,5 tys. przypadków; na dłużej niż 12 miesięcy wyjeżdżali wyłącznie mężczyźni).

Mówią dzieci

Najpierw tata pojechał do pracy w Anglii, potem mama na 3 miesiące, a teraz chcą ściągnąć tam i mnie. Nie wiem, co to za pomysł – tu mam całe życie, szkołę, chłopaka, przyjaciół. Mieszkam u dziadków i jest OK. Jak powiedziałam to mamie, to zrobiła mi awanturę, że nie przypuszczała, że mogę być taką egocentryczką i że rodzina powinna być razem.
— Agnieszka 15 lat.

Z telefonów i maili do Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111

W grupie dzieci poniżej 9. r.ż. przypadki jednoczesnej migracji obydwójga rodziców lub opiekunów były znacznie rzadsze niż w starszych grupach wiekowych, dlatego można przyjąć, że te dzieci w mniejszym stopniu doświadczają negatywnych skutków rozłąki.

Decyzje migracyjne matek są w sposób istotny powiązane z wiekiem najmłodszego dziecka. Ten czynnik nie wpływa w istotny sposób na decyzje mężczyzn.

Jak ustaliło Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, na podstawie danych zebranych przez Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, w 2007 r. 1 299 dzieci umieszczono w opiece zastępczej w powodu migracji zarobkowej rodziców, z czego 1 014 dzieci znalazło się w rodzinach zastępczych, natomiast 285 w placówkach opiekuńczo-wychowawczych³⁸.

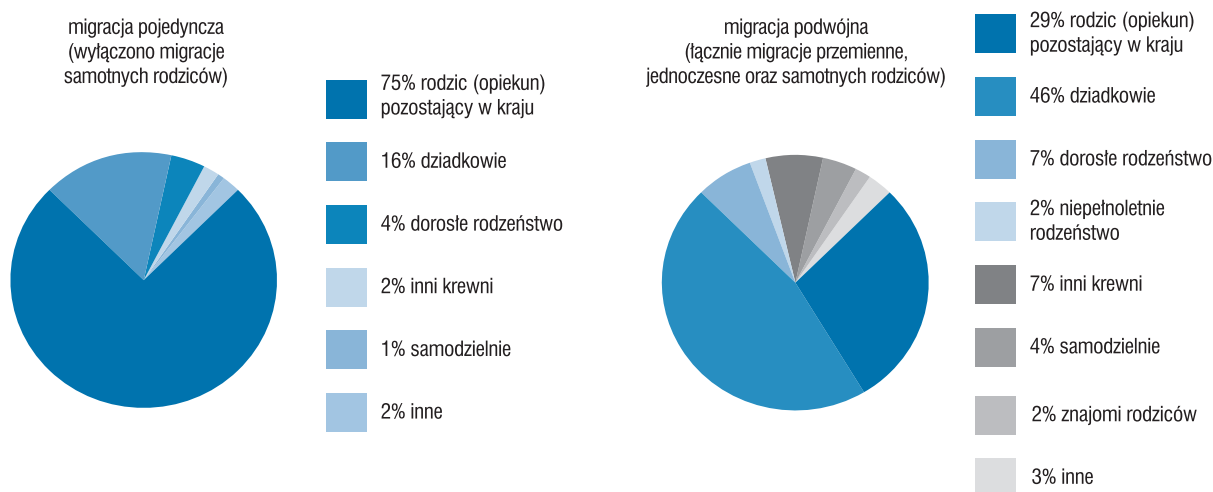
W sytuacji migracji jednego rodzica opiekunami dziecka jest najczęściej:

- rodzic pozostający w kraju (75% wskazań),
- w drugiej kolejności są to się dziadkowie (16%),
- dorosłe rodzeństwo (4%),
- inni krewni (2%).

W grupie powyżej 16. r.ż. jeden na stu uczniów z rodzin z jednym migrującym rodzicem deklarował samodzielność. Zatem prawie jedna czwarta dzieci z rodzin migracyjnych nawet w przypadku migracji tylko jednego rodzica wskazało jako swojego opiekuna kogoś innego niż drugi, pozostający w kraju rodzic³⁹.

W przypadku **migracji obojga rodziców** struktura opieki nad dzieckiem ulega dużo poważniejszej zmianie. **Opiekunami 46% dzieci zostawali dziadkowie**. Choć w grupie migracji podwójnych, migracje naprzemiennie stanowią ponad 90%, jedynie 29% dzieci znalazło się pod opieką tego z rodziców, który aktualnie przebywa w kraju.

WYKRES 14. PORÓWNANIE STRUKTURY OPIEKI NAD DZIECKIEM W SYTUACJI MIGRACJI JEDNEGO RODZICA (OPIEKUNA) I MIGRACJI OBYDWOJGA RODZICÓW (OPIEKUNÓW).

Źródło: opracowanie na podst.: Walczak B. (2008), *Spoleczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej (www.brpd.gov.pl/eurosieroctwo/raport_eurmigracje.pdf).

Jeśli chodzi o intensywność oraz jakość kontaktu z rodzicami i odbieranie przez dziecko postaw rodzicielskich, to ani migracja jednego rodzica, ani migracja podwójna nie zmieniają w istotny sposób oceny jakości kontaktu z opiekunami⁴⁰.

Opinie pedagogów dotyczące problemów jakie można zaobserwować u dzieci z rodzin migracyjnych wskazują, że są to głównie problemy szkolne, takie jak: obniżenie motywacji do nauki, gorsze oceny, niższa frekwencja, nieodrabianie prac domowych, oraz problemy emocjonalne, takie jak: nadpobudliwość, zaburzone relacje z otoczeniem, kłopoty z koncentracją, osamotnienie, lękliwość (około jednej czwartej wskazań). Niewielki odsetek (poniżej 10%) stanowią problemy wychowawcze: brak dyscypliny, zachowania agresywne. Zachowania ryzykowne, problemy zdrowotne, niedożywienie czy czyny karalne pojawiają się sporadycznie⁴¹. Obok zmian negatywnych, takich jak: zaburzenia w relacjach emocjonalnych i osamotnienie, pedagodzy dostrzegają u uczniów z rodzin migracyjnych również ważne zmiany na lepsze, takie jak wzrost samodzielności czy zmiany wynikające z poprawy sytuacji materialnej.

Pedagodzy szkolni i nauczyciele nie potrafią oszacować liczby uczniów żyjących w rodzinach rozbitych przez migrację. Wskazany przez nich udział dzieci z rodzin migracyjnych w populacji uczniów jest sześciokrotnie niższy niż wynikający ze wskazań samych uczniów. Diagnozowane są jedynie przypadki skrajne, najbardziej widoczne z perspektywy szkoły.

Te błędne szacunki wynikają w dużym stopniu z tego, że same dzieci, zwłaszcza starsze, nie spodziewają się otrzymać pomocy od szkoły, a więc nie zgłaszają swojej sytuacji. W grupie dzieci z rodzin migracyjnych, które chciały uzyskać pomoc, ponad 57% zadeklarowało, że nie szukało jej u wychowawcy, zaś 65% — u pedagoga.

- 1 Giza-Poleszczuk A., Kotowska I.E. (2000), *Zmiany demograficzno-społeczne i ich wpływ na rekonceptualizację polityki rodzinnej w kierunku równowagi w zakresie ochrony praw rodziny i poszczególnych jej członków. Polska na tle Europy, w: Przejawy rodziny w Polsce i we Włoszech i ich implikacje dla polityki rodzinnej*, Leś E. i Bernini S. (red.), Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- 2 CBOS (2009), *Opinie Polaków o wychowaniu i roli szkół w procesie wychowawczym*, komunikat z badań.
- 3 Adamski F. (1984), *Sociologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 21.
- 4 Szczepański J. (1970), *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: PWN.
- 5 *Sociologia. Przewodnik encyklopedyczny* (2008), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 166.
- 6 Rodzina (biologiczna) w spisie powszechnym definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) — osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Tak więc, rodzina obejmuje parę bez dzieci lub parę z jednym lub większą liczbą dzieci, albo też samotnego rodzica z jednym bądź większą liczbą dzieci. Wyróżnia się następujące typy rodzin: a) małżeństwo bez dzieci, b) małżeństwo z dziećmi, c) partnerzy bez dzieci, d) partnerzy z dziećmi, e) samotna matka z dziećmi, f) samotny ojciec z dziećmi.
- 7 GUS (2009), *Dzieci — rodzina, zdrowie, wychowanie i edukacja. Wyniki badań GUS*, materiał na konferencję prasową 25 listopada 2009 r.
- 8 OECD (2011), *OECD Family Database 2011: Family Size and household composition*, www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html
- 9 Lata: 2007 dla wszystkich krajów oprócz Australii (2003), Kanady (2006), Irlandii (2002), Nowej Zelandii (2006), Norwegii (2001) i USA (2005).
- 10 W przypadku nieeuropejskich krajów OECD dane dotyczą dzieci do 18. r.ż. pozostających na utrzymaniu rodziców, z wyjątkiem Nowej Zelandii, gdzie klasyfikowano jako będące na utrzymaniu rodziców również dzieci niepracujące w pełnym wymiarze godzin oraz Kanady, gdzie nie stosowano limitu wieku. Dla krajów UE dane dotyczą dzieci do 15. r.ż. oraz w wieku 15–24 lata, jeśli pozostają na utrzymaniu rodziców.
- 11 GUS (2009), *Dzieci — rodzina, zdrowie, wychowanie i edukacja...*, *op. cit.*
- 12 W 1988 r. partnerzy z dziećmi i partnerzy bez dzieci zaliczani byli do kategorii małżeństw.
- 13 Do 24. r.ż. pozostające na utrzymaniu rodziny.
- 14 GUS (2003), *Gospodarstwa domowe i rodziny*, www.stat.gov.pl/gus/5840_757_PLK_HTML.htm
- 15 GUS (2011), *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000–2010*, www.stat.gov.pl/gus/5840_11157_PLK_HTML.htm
- 16 GUS (2010), *Rocznik Demograficzny 2010*, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/PUBL_rs_rocznik_demograficzny_2010.pdf
- 17 CBOS (2008) *Kontrowersje wokół różnych zjawisk dotyczących życia małżeńskiego i rodzinnego*, komunikat z badań, nr BS/54/2008.
- 18 Więcej informacji nt. tendencji demograficznych znajduje się w rozdziale „Populacja dzieci w Polsce”.
- 19 CBOS (2008), *Nie ma jak rodzina*, komunikat z badań.
- 20 Oldak M. (2010), *Polityka społeczna na rzecz rodziny i jej znaczenie w tworzeniu praw i nierówności wynikających z płci, wieku i statusu społeczno-ekonomicznego na przykładzie rodzin niepełnych*, w: *Przejawy rodziny...*, *op. cit.*
- 21 Czapiński J. i Panek T. (red.) (2009), *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- 22 Oldak M. (2010), *Polityka społeczna...*, *op. cit.*
- 23 Kisiel G., *Stan emocjonalny dzieci w rodzinie niepełnej*, www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=488; Osuchowska-Jaroszyńska D., *Znaczenie rodziny w rozwoju człowieka*, www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU1178
- 24 CBOS (2008), *Nie ma jak rodzina*, komunikat z badań.
- 25 Czapiński J. i Panek T. (red.) (2009), *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- 26 CBOS (2008), *Nie ma jak rodzina*, komunikat z badań.
- 27 International Social Survey Programme (2002), *Family and Changing Gender Roles III*.
- 28 MPIPS (2009), *Sprawozdanie roczne z udzielonych świadczeń pomocy społecznej — pieniężnych, w naturze i w usługach za styczeń–grudzień 2009*.
- 29 Według danych z GUS (2003), *Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002*.
- 30 MPIPS (2010), *Informacja o realizacji świadczeń rodzinnych w 2009 r.*
- 31 MPIPS (2009), *Informacja o realizacji w 2008 r. ustaw: — o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej, — o pomocy osobom uprawnionym do alimentów*.
- 32 Kozak S. (2010), *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Warszawa, s. 113; Danilewicz W. (2005), *Aspiracje życiowe młodzieży z rodzin pełnych i rozłączonych z powodu migracji zagranicznej rodziców, w: Edukacyjne tendencje XXI wieku w dialogu i perspektywie*, Karpińska A. (red.), Białystok, s. 283–295.
- 33 *Raport Eurosieroctwo 2008*, www.fundacja-pe.nazwa.pl/joomla/pliki/eurosieroctwo.pdf
- 34 http://wyborcza.pl/1,85996,5888323,MEN__Eurosieroctwo__Taki_sam_proble_m_maja_dzieci_marynarzy.html
- 35 www.hmrc.gov.uk/index.htm
- 36 www.dailymail.co.uk/news/article-483225/1m-child-benefit-paid-month--mothers-Poland.html
- 37 Walczak B. (2008), *Społeczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, www.brpd.gov.pl/eurosieroctwo/raport_eur-migracje.pdf
- 38 Walczak B. (2009), *Dziecko w sytuacji rozłąki migracyjnej*, w: Duszczyk M. i Lesińska M. (red.), *Współczesne migracje: dylematy Europy i Polski*, Warszawa.

39 Walczak B. (2008), *Społeczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, www.brpd.gov.pl/eurosieroctwo/raport_eurmigracje.pdf

40 Walczak B. (2009), *Dziecko w sytuacji rozłąki migracyjnej...*, *op. cit.*, w: Duszczyk M. i Lesińska M. (red.), *Współczesne migracje: dylematy Europy i Polski*, Warszawa, www.migracje.uw.edu.pl/download/934

41 Walczak B. (2009), *Dziecko w sytuacji rozłąki migracyjnej...*, *op. cit.*, w: Duszczyk M. i Lesińska M. (red.), *Współczesne migracje: dylematy Europy i Polski*, Warszawa, www.migracje.uw.edu.pl/download/934